

Животът и съдбата на средновековните български писатели, държавници и обществени дейци е слабо документиран и не добре познат. Причините за това са различни. Средновековната литература е на етап от развитието си, в който автобиографията и биографията като литературни жанрове познати днес не са добре представени. Но дори и да бяха представени в трудове и документи, то не със сигурност щяха да достигнат до нас. Българската книжнина е унищожавана и опожарявана неведнъж по време на чужди нашествия, а това е сериозна и основна причина за непознаването ѝ. Когато голяма част от документите и свидетелствата са изгубени, политическото и културно минало трудно би било възстановено, защото се оповава на малко оцелелите български паметници и извори от чужд произход. А те съвсем не са достатъчни, за да разгърнат подробно онова минало, което сме имали.

Популярността на светите братя Кирил и Методий сред славянските народи се отразява и в славянските литератури. В много славянски произведения се говори с почит и прослава за личността им. В България са запазени разнообразни паметници, които документират техния живот, дело и значение. Произведенията за Кирил и Методий в старобългарската и старите славянски литератури на старобългарски, гръцки и латински език имат за задача повече или по-малко да утвърдят делото им на славянски просветители-славянското писмо и култура в славянските земи.

Между паметниците на старобългарската и славянските литератури, в които се очертават образите на славянските просветители, първо място заемат пространното житие на Кирил

и пространното житие на Методий, т. нар. Панонски легенди. Панонски жития са назовани от техния откривател А. В. Горски, който смята, че са възникнали в Панония. Понастоящем се твърди, обаче, че вероятно житието на Кирил е написано в Моравия. Пространното житие на Кирил описва живота на героя-апостол, отшелник-мъченик, който въплъщава в себе си всичко праведно, подчинявайки се на ортодоксалните християнски ценности и норми. Оповавайки се на конкретни исторически данни и събития, примесени с агиографски елементи, житието на Кирил разкрива множество моменти от битието на светеца, в които се открояват силата на личността и устойчивостта на духа.

Кириловото житие е написано в първото десетилетие след Кириловата смърт, докато Методий е бил жив и близко е сътрудничил на автора. За автор на житието се смятат

близки ученици на солунските братя, като най-популярно е мнението, че то е написано от Климент Охридски. Климент е бил един от най-дейните книжовници в Кирило-Методиевата школа. Авторът на житието на Кирил го нарича „наш учител” , а времето през което работи, “ наше време” . Житието на Кирил издава не само ученик, добре запознат с живота на своя учител, но и високо образован и надарен писател, усвоил нормите на житийната проза.

Пространното Кирилово житие е известно и в по-късни преписи. То е съхранено в 50 преписа, най-старият от които е южнославянски от 1469г. (в сборник на Владислав Граматик) . Късните преписи, обаче не са показател за времепоаявата на житието. Най-силният аргумент за старината както на Кириловото, така и на Методиевото житие е Италианската легенда, писана не по-късно от 882г. Изследванията показват, че авторът епископ Гаудерик Велетрийски черпи обилен материал от Пространното житие на Кирил. След редица разногласия учените стигнаха до мнението, че житията на солунските братя произхождат от IXв.

Житието на Кирил разкрива подробно и правдиво живота и дейността на бореца за славянска писменост. Още в самото начало на текста, описанието на героя доказва неговата всеотдайност и безкористното му посвещение на Бог. Кирил е богоизбран, живее праведно и богоугодно, далеч от бурния светски живот, “ а господ познава онези, които са негови” . Кирил е въздигнат от бога за учител и просветител на народа, образът му се доближава до този на апостол Павел, цитирайки неговите думи: “ Подражайте на мене, както аз на Христа. “

Идеалната представа за първоапостола се изгражда постепенно в целия текст.

Кирил е роден в Солун, през 827г. в семейството на Лъв(помощник на военачалника) и Мария(произлизайки също от знатен род) . Бащата на Кирил е праведен и благороден човек, живеещ по Божиите заповеди, както някога Йов.

Втората част от житието представя детството на Кирил, което е символно натоварено. Героят е седмото дете поред, най-малкото, а числото седем е съкрално число, символизиращо вселенската хармония и завършеност. Освен числото 7, в житието се споменават и други цифри, които са символно натоварени. Смята се, че всяко от тях придава определено значение на текста, което най-често е библейско. Числото 3 например, се смята като символ на троицата – Отец, Син, Дух. От житието става ясно,

че Кирил изучава граматика за 3 месеца; води спора си в Хазария три дни; в Рим три дни се чете на славянски. Други числа, които често биват използвани със символното си значение в апокрифната литература са: 8, като отражение на съвършенството; 40, което е типично библейско число, свързващо се с поста и молитвата.

Константин отказва да бъде кърмен от дойка и това става по божи промисъл, “ за да бъде охранена с чисто мляко добрата младочка от добрия корен. “ Родителите на героя са благочестиви, те живеят след раждането му целомъдрено четиринадесет години, стават като брат и сестра и не нарушават обета до края на живота си. Бащата на Кирил – Лъв вярва, че Бог ще бъде благосклонен към сина им и ще го напътства в житейския му път: “ Вярвай ми, жено, надея се на бога, че той ще му даде такъв баща и настойник, който се грижи и за всички християни. “

Още като дете Константин се стреми към премъдростта, към науката. Авторът на житието разказва с епическа щедрост „пророческия“ му сън, в който той си избира за „другарка“ и „помощница“ премъдростта-София. Мъдростта от този момент ще бъде негово доминиращо качество, негова спътница и сестра.

„Премъдростта грее по-силно от слънцето. И ако си вземеш нея за съпруга, тя ще те избави от много злини. “

Кирил се откроява като изключително будно дете. Бързата памет и схватлив ум му помагат да се отличи от своите връстници и да напредне в науката. Случката със сокола му, отнесен от вятъра, го учи на смиреност и отказване от светските блага : „Такъв ли е този живот? Вместо радост иде скръб! От днес ще хвана друг път, който е по-добър от досегашния, и няма да прахосвам дните си в шума на този живот! “ Героят осъзнава своята мисия. Той се отрича от всичко материално, защото материалното задоволява само телесните потребности на човека, а душата се храни от знанието и словото. Константин започва да служи на Бога, пренебрегвайки земните удоволствия. Детето се посвещава на книгите на св. Григорий Богослов, молейки го за просветление и закрила: “ О, Григорий, човече по тяло и ангеле по душа! Макар тялом да си човек, ти се яви като ангел, защото устата ти прославят бога, както един от серафимите, и просвещават вселената чрез тълкуването на правата вяра. Затова приеми и мене, който коленича пред тебе с любов и вяра, и ми бъди учител и просветител! “

Жаждата за наука на младия Константин, и то за граматика, тъй необходима за

по-късната му дейност на създател на славянската писменост и книга, за преводаческата му работа, е изобразена „в действие” с епизода с чужденеца, комуто Константин казва: “ Вземи целия ми дял, що ми се пада от бащиния ми дом, ала ме научи(на граматика) ! “

Кирил продължава своето учение в Цариград. Там той се проявява като всестранно надарена личност. Той е филолог, философ, богослов, защитник на Христовата вяра и идеи. В много от беседите, изпъкват ораторските му способности, а талантът му е неоспорим. Константин проявява своята начетеност и висока интелектуалност, когато дава отговор на въпроса: “ Що е философия? “ Под влияние на бързия си ум, той казва на логотета, че философия е: “ Да се познаят божиите и човешките неща; да се приближи човек до бога доколкото е възможно и да се приучи чрез добродетел да стане като онзи, който го е създал по свой образ и подобие. “

Кирил завършва школата в Цариград с титлата философ. Според неговото житие логотетът с разрешението на царица Теодора-двамата тогава са регенти на малолетния Михаил-иска да го привлече към обществена и политическа работа. Философът обаче отказва: “ Наистина дарът е голям за онези, които го желаят. Обаче за мене няма нищо по-хубаво от учението, чрез което, след като обогатя ума, ще потърся пращанската си чест и богатство. “ Назначават Константин за секретар при патриарха. Тази работа не му се харесва и той се скрива в един манастир край Босфора, за да се отдаде на книгите. Когато го откриват, съобразявайки се с интересите му, го правят учител по философия.

Като млад философ Константин за пръв път се проявява на общественото поприще. Той трябва да води спор с патриарха иконоборец Йоан VII(Анис) , който през март 843г. силно е свален от престола. Но патриархът не се смята за победен. Той казва: “ Силом ме изгониха, но не ме обори, защото никой не може да противостои на думите ми! “ Навярно, за да се сразят окончателно идейните позиции на иконоборството, е изпратен за прение с Йоан младият философ. Срещата между двамата е много драматична, тя е описана добре в житието на Кирил. Патриархът се ръководи от младостта на Константин и подценява доводите му: “ Нито за подножието ми вие не сте достойни! Как ще се препирам аз с вас? “ Но философът му отговаря: “ Не се придържай о людския навик(да се съди за ума на човека по възрастта му) , но погледни към божиите заповеди. . “ В словесния двубой „юношата” излиза победител. Той блесва със своето остроумие, с красноречието си и с точните си знания. Първият успех на Константин на обществената сцена му носи славата на оратор и дълбок философ.

Няколко години по-късно, арабски пратеници пристигат в Цариград с обвинение срещу основната християнска догма за светата Троица. Тогава Кирил, 24 годишен, бива изпратен да защити вярата, на която е посветил живота си. Самият той пристрастно откликва на мисията: “ С радост ще отида за християнската вяра. За мене има ли нещо по-славно на този свят от това – да живея и да умра за св. Троица! “

Около 859-860 година хазарският каган се обръща с молба към Михаил III да му бъде изпратен учен мъж, който да може да обори евреите и мохамеданите-сарацини, проповядвайки християнската вяра. Императорът издирва Кирил и му възлага мисията, Методий назначава за негов помощник.

На път за Хазария, солунските братя се спират в Херсон. Там те се подготвят за мисията около половин година. Константин учи еврейския език и книжнина, превежда един граматически труд от еврейски на гръцки. В житието на Кирил се казва, че още преди да се състоят диспутите Константин намерил в Херсон „Евангелие и Псалтир, написани с роски(или рушки, руски) букви. Въпросът за произхода на тези букви е спорен. Според едни учени те са руски, следователно се допуска, че е имало предкирилова славянска писменост. Други смятат, че в случая се касае за езика на скандинавските варяги – „роси” . С голям авторитет се приема в науката готската хипотеза, според която книгите за готски. Френският учен А. Ваян е на мнение, че книгите са сирийски. “ Сирийската хипотеза” намира най-много поддръжници както сред нашите, така и сред чуждестранните учени, каквито са Р. Якобсон, Г. Герхард и др.

В Херсон Кирил открива и мощите на римския светец Климент.

Константин превъзхожда в словесната борба сарацините, така, че те, изпълнени със злоба, искат да го отровят. Спорът е предаден чрез извлечение от полемически беседи на Кирил, което потвърждава достоверността му. В дискусиата изпъква високата култура на Константин, умението на развитият му ум да допълва начетеността му, когато обяснява важни въпроси, ораторското му майсторство. Младият Кирил изпепелява със „словесен огън” аргументите на противниците си. Горд със своите победи, той самоуверено говори: “ Ако е останал още някой, който може да се противопостави, нека дойде да оборва или да бъде оборен! “ След като смайва всички с богатите си познания, философът се завръща в Цариград. Не след дълго той се уединява вероятно в манастир край Босфора. Не е известно колко време прекарва там. След като напуска манастира, Кирил се отправя към брат си Методий. Двамата престояват в манастира „Полихрон” докъм 860г.

През 862 г. при император Михаил пристигат пратеници от моравския княз Ростислав (846-870 г.) с молба да му бъдат изпратени учители, които на славянски език да разясняват християнското учение. В Моравия се водят борби между източната и западната църкви. Княз Ростислав се стреми да се освободи от немците в църковно отношение, като изгради основите на самостоятелна народностна църква.

Изборът за учители, проповядващи християнската вяра, пада върху солунските братя, които владеят славянския език. Царят повикал Константин и му казал : „Философе, зная, че си уморен, но ти трябва да отидеш там; освен тебе друг никой не може да свърши тази работа. “ Кирил бил готов да изпълни задачата, но пред него се явила сериозна пречка – славяните нямат азбука : „Макар и да съм уморен и болен телесно, с радост ще отида там, ако имат букви в своя език. “ Тогава императорът му отговорил, че и дядо му и баща му, и други „са дирили това, но не са го намерили. “ Според Ив. Дуйчев тази фраза може да се тълкува в смисъл, че византийската власт се е опитвала да създаде славянска писменост за нуждите на империята. Д. Ангелов оспорва това мнение, позовавайки се на факти, в които Византия се стремяла да асимилира славяните, живеещи на територията ѝ, така че нямала интерес да спомага за развитието на славянската писмена култура. Затова, ръководейки се от своите собствени интереси – включване на Моравия в сферата на своето културно влияние – Византия бързо решава да изпрати на моравците мисионери, които да проповядват на славянски език. Михаил от своя страна изказва увереността си, че ако други не са успели да намерят славянски букви, Константин ще успее. И Кирил пръв пристъпва към сътворяването на славянската азбука по повод на Моравската мисия.

Константин, заедно с брат си Методий се оттегля в манастир, за да се подготви за мисията. Те започват да се трудят заедно със своите сътрудници. Кирил съставя азбуката. Не е известно колко време са се трудили над създаването на азбуката солунските братя и техните съмишленици, но през есента на 863 г. тя пристига в Моравия. Константин носи със себе си препоръчително писмо от императора, в което се казва, че изнамирането на букви за славянския език е „ нещо, което не е бивало досега, освен в първите времена. ” Това недвусмислено означава, че именно Кирил и Методий са създатели на първата славянска азбука.

В Моравия двамата братя са посрещнати с голяма радост. Те веднага се заемат с обучаването на ученици. И както се казва в предсказанието на пророка : „ушите на глухите се отвориха да чуят евангелското слово, а езикът на гъгнивите стана ясен. ”

Ако мисионерската дейност на Кирил и Методий е покровителствана от моравците, немското духовенство я отрича и атакува. Когато Константин е във Венеция, той бива нападнат от местните епископи, че е дръзнал да създаде азбука на славяните. От векове в Европа властва убеждението, че съществуват само три свещени езика (латински, еврейски и гръцки), на които трябва да се слави бога. Кирил успява да се защити. Той със жар отбранява своето дело, като произнася блестяща реч срещу триезичниците: „ Бог не изпраща ли дъжд еднакво за всички? Също тъй и слънцето не свети ли на всички... И вие не се срамувате, като признавате само три езика и като повелявате, щото другите народи и племена да бъдат слепи и глухи? Пояснете ми, бога за безсилен ли смятате, та той не може да даде (всичко това) , или за завистлив, та не желае? ”Философът заявява, че пред бога всички хора са равни и всеки, който иска да достигне до божие слово, трябва да има възможността да го направи. Оповайвайки се на цитати от светото писание, Константин заявява своята вяра и убеждения пред представителите на триезичната ерес. Той ги приканя да бъдат по-толерантни в своите възгледи и да живеят богоугодно: „ Братя, не бивайте деца по ум, ‘но по злоба! По ум бъдете съвършени! ” С тези думи, а и с много други Константин оборва триезичниците, защитава делото си и славянския народ.

В края на пребиваването си във Венеция създателите на славянската азбука получават покана от папата да отидат в Рим. Те са посрещнати с почести от новия папа Адриан, който одобрява славянските книги и ръкополага славянските духовници. За Кирил и Методий това е голямо признание. Така славянската писменост и език са официално признати и от западната църква, а дейността на Кирило-Методиевите ученици сред западните славяни е узаконена.

Константин-Кирил умира на 14 февруари 869 г. на 42-годишна възраст в Рим. Той е погребан в базиликата „ Св. Климент ”. Преди смъртта си Константин приема монашеска схизма и монашеското име Кирил. Целият живот на Философа преминава в служба на бога и на християнската вяра.

Делото на Константин-Кирил, колкото и всеобхватно, смело и значимо да е било за своето време, не би могло обаче да бъде осъществено, ако не са били на лице определени обществени и политически сили, които да го подкрепят и организират. Средновековна България е държавата, където делото на Константин-Кирил е намерило своя действителен център за по-нататъчно развитие. Учениците на Кирил и Методий намерили прибежище в нашата страна, след като делото на солунските братя във великоморавската държава било напълно провалено под ударите на немското духовенство и немските феодала. Решаваща роля в приемането на учениците изиграл тогавашния български княз Борис, който се възползвал умело от идването на Климент и Наум в нашата страна, за да проведе една добре премислена просветна политика.

Продължавайки делото, на което вече са посветили живота си, последователите на солунските братя дават огромен тласък в развитието на българската култура и литература.